

DEMOGRAPHIC POLICY IN BULGARIA

Abstract: For a successful demographic policy, the state has to deal with deep demographic problems, ensuring economic stability, sustainable economic growth, reducing unemployment, raising incomes, improving social infrastructure, a favorable living and working environment that will stimulate fertility, and this will contribute to sustainability and balance in the demographic development and prosperity of Bulgaria. Demographic challenges must be met by successfully creating measures that respond adequately to the situation.

Author information:

Veselina Ivanova

Lecturer, PhD

Department of Social and Special Pedagogy

Faculty of Education Konstantin Preslavsky –

University of Shumen

✉ v.ivanova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

demographic policy

През последните години обект на непрекъснато обсъждане и обществено мнение са проблемите на демографското развитие на България, спада в раждаемостта и забавяне на темповете на нарастване на населението. Анализите към настоящия момент, както средствата и целите на провежданата демографска политика от страна на държавата свидетелстват за нарастваща тенденция към влошаване на демографската ситуация. Статистиката показва, че този процес се задълбочава и за последните 26 години населението на страната е намаляло с над 1.4 млн. души. Освен миграцията на населението извън страната другия фактор за намаляване на населението е отрицателната тенденция на раждаемостта.

Причините са различни от социални и икономически, вътрешни и външни, дължащи се на демографската политика на държавата. Много са проблемите, които стоят в нашето общество за разрешаване, но те не трябва да се приемат като даденост, а държавата и обществото трябва да положат усилия за преодоляването им за по-доброто бъдеще на българската нация и държава.

Данните от статистиката и техните анализи за развитието на населението и оценката на демографските процеси в България през последните години показват изключително сериозни основания за тревога както в държавата, така и в обществото по проблемите на демографското развитие. Това е така, тъй като решаващо въздействие върху състоянието и тенденциите на развитието на населението в бъдеще са тоталния коефициент на плодовитост, който измерва нивото на раждаемостта, нивото на миграцията и коефициента на смъртност.

Анализът на данните от статистиката показват, че въпреки частично провежданата политика на държавата е налице сериозна криза в раждаемостта. Намаляването на раждаемостта съчетано с усилената емиграция главно на млади хора доведоха до спад в броя на по-младите поколения в сравнение с по-възрастните и това от своя страна до нарушаване на естествения баланс в пропорциите на различните поколения. Старееването на българското население е процес, който не може да бъде овладян в близко бъдеще. За да провежда държавата активна демографска политика трябва да се създадат държавни институции, които да разработват политики в дадена област да ги анализират и оценяват. Ако държавата не предприеме мерки, в най-скоро време е

застрашена от катастрофално изтичане на фертилния и интелектуалния потенциал на нацията зад граница.

„Демографската политика е интегрална част от цялостната политика на икономическо, културно и социално развитие на страната“ [8, с. 95]. Демографската политика има свой обект и той е цялото население, а предмета е баланса в демографското развитие на населението и повишаване на качеството на човешкия капитал. Демографската политика е съвкупност от закони, икономически и социални мерки на държавата за въздействие и регулиране на протичането на демографските процеси и включва всички мерки, взети от правителството, с цел оказване на влияние върху естественото възпроизводство на населението. Демографската политика е съвкупност от мероприятия и стратегически направления на национално и регионално ниво, целящи стабилизиране на демографската ситуация и развитие на човешкия фактор. Демографската политика включва дейности по здравеопазване на майките и децата, подпомагане на младите хора за семеен живот, семейно планиране и др. [3],[8].

Демографската политика има за цел растеж на населението неговото оптимално разпределение по територии и осигуряване на качествено възпроизводство на човешките ресурси. Предизвикателствата на XXI в., с които трябва да се справи не само България, а и всички държави-членки на ЕС са засилените миграционни процеси, ниската раждаемост, застаряването, негативните промени в структурата и баланса на населението. Всички тези демографски тенденции се отразяват неблагоприятно върху състоянието на социалните системи и системите за социална сигурност – пенсионната, здравната, образователната, а това от своя страна върху икономическия растеж и развитие на страната. Пряко отражение върху икономиката и устойчивия растеж и развитие имат демографските дисбаланси в страната.

По своята същност демографската политика е интегрална, синтезира елементи на регионалното, икономическо и социално въздействие и е част от по-общата регионална политика. Всяка държава има своя демографска политика, която се основава на оценка на обективното състояние на демографските процеси и структури и исканото състояние и развитие на тези процеси и структури. През различните исторически периоди политиките за развитие на населението са различни. Тези различия зависят от конкретните условия, доминиращи концепции за развитие на населението, околната среда и други, от характера на развитие на населението, влиянието на отделните религии, политическите идеологии.

Демографската политика на България има свои цели, приоритети и задачи и се основават на няколко принципа:

- приоритет на държавата и семействата това са децата;
- при отглеждането и възпитанието на децата съпрузите и родителите имат равни права;
- семейството като компонент на обществото трябва да бъде поддържано и стимулирано;
- всички двойки и индивиди имат право свободно да управляват своето репродуктивно поведение и живот;
- осигуряване на равни възможности за всички и недопускането на дискриминация по различни признаци. Това е важно условие за балансирано демографско развитие на населението и устойчиво развитие и растеж [8];
- стимулиране на майчинството;
- създаване на условия за възпроизводство на населението;
- създаване на стабилни семейства [7].

Наблюдава се процес на дисбаланс на възпроизводството на населението, неговата численост и върху качеството на потенциала на нацията. Едно от най-тежките предизвикателства

пред демографската, икономическа и социална политика това са проблемите на раждаемостта и смъртността и проблема със засилената емиграцията на младото поколение.

Статистиката през последните години показва, че:

- намалява относителния дял на родилните контингенти;
- нивата на раждаемост не могат да компенсират нивата на смъртност;
- семейните модели се променят, т. е. ценностната ориентация на младите хора е да се утвърдят не толкова в семейните и родителски ангажименти, колкото в кариерата, професионалното и личностно развитие;
- отчитат се високи нива на смъртност – смъртността при мъжете е по-висока в сравнение с жените;
- наблюдава се дестабилизиране на социалните системи, което е резултат от бързите темпове на остаряване на населението, което може да затрудни икономическия растеж;
- в резултат на процес на миграция в много райони на страната се отбелязва обезлюдяване. Миграционното движение е в направление е град-град и от периферията към центъра;
- здравният статус на населението е незадоволителен;
- влошаването на структурата е социален проблем и той е резултат от спад в раждаемостта;
- в резултат на високото равнище на безработица и ниските доходи на преобладаваща част от населението отпадат стимулите да се раждат деца и това свидетелства за масово отлагане на ражданията;
- статистиката показва, че процеса на стареене на населението не се компенсира с повишаване на раждаемостта и това води до натиск на всички икономически и социални системи [7].

По отношение на смъртността и продължителността на живота в България данни са изключително тревожни. Смъртността в България в сравнение със страните от ЕС е изключително висока. Коефициентът на смъртност на населението общо за ЕС-28 през 2017 г. е 10.3 ‰, в сравнение със статистиката в България коефициента е с най-висока стойност, като през последните 18 години се движи в рамките на 14.1 ‰ през 2000 г. и 15.4 ‰ през 2018 г. Отново и по този показател България е с най-високи стойности сред държавите членки. За България през 2017 г. коефициентът на общата смъртност е 15.5‰.

Промените в икономическата и социална обстановка в страната доведоха до условия, които формираха миграционното поведение на населението. Преобладаващата миграция на младото поколение е „износ на раждаемост, образование и квалификация“ [7, с. 8].

Ситуацията показва, че демографските проблеми у нас не са от днес и вчера, натрупани с години и се проявяват в дългосрочен план и е необходим продължителен период от време, за да бъдат решени. Преодоляването на предизвикателствата би могло да се случи, ако се обединят усилия от страна на учени, политици, общество като цяло. Демографската политика на България трябва да бъде приоритет на държавата [7].

На основата на реалната демографска ситуация в България трябва да се създаде активна демографска политика на държавата, която да е целенасочена, разработвана и провеждана от отговорни за нея държавни институции с участието на учени и лидери в гражданското общество. Необходимо е да се създаде политика за развитие на населението и неговото възпроизводство. Спешната демографска политика трябва да е насочена, да се акцентира върху качествените аспекти на проблемите – качествено възпроизводство на нацията, политика насочена към семейството, родителството и раждаемостта. Създаване на политика, която ограничава емиграцията на млади хора извън страната.

Поради влошаване на демографската ситуация България спешно се нуждае от политика, която да набляга на необходимостта от бъдещо качествено развитие и възпроизводство на нацията [7].

Национален приоритет на една държава е политиката за балансирано демографско и социално развитие [8]. „Демографското развитие, структурата и балансът на населението имат определящо значение за развитието на останалите политики и в този смисъл специфичните демографски анализи и прогнози са необходима предпоставка за адекватно планиране, програмиране и реализиране на всички секторни, междусекторни и хоризонтални политики“ [8, с. 71].

За развитието на една демографска политика е необходимо да има равни възможности за всички и това ще създаде баланс в структурата на населението и развитието на човешките ресурси. Националната стратегия за демографско развитие на Република България е основния документ за развитие на хоризонталната демографска политика. Демографската политика в България е насочена към прилагане и развитие на политика по пълноценно използване на възможностите на човешките ресурси и инвестиране в повишаване на качеството на човешкия капитал.

Демографското състояние и развитие на България е свързано с трайна тенденция на намаляване на броя на населението, което е свързано с промени във възрастовата структура, както и с неговото застаряване. Статистиката на Националния статистически институт отчита трайна тенденция на застаряване на населението, като с всяка изминала година нараства населението на възраст на 65 и повече години.

Демографските предизвикателства трябва да бъдат посрещнати чрез успешно създаване на мерки, които да отговорят адекватно на ситуацията. За да бъде една демографска политика успешна и да се справи с дълбоките демографски проблеми е необходима икономическа стабилност, устойчив икономически растеж, намаляване на безработицата, повишаване на доходите, подобряване на социалната инфраструктура, благоприятна жизнена и трудова среда, която ще стимулира раждаемостта, а това ще допринесе за до устойчивост и баланс в демографското развитие и просперитет на България.

България през годините има опит в демографската политика по отношение на раждаемостта и създаването на условия за раждане и отглеждане на техните деца чрез съчетаване на професионалния и семейния живот. Стъпките през годините, които са направени чрез въвеждането на правни норми по отношение подобряване на майчиното и детското здравеопазване оказват положително въздействие върху раждаемостта.

Факторите определящи демографската ситуация в страната ни са ситуацията на пазара на труда и формите и характера на заетостта. В нормативната база е заложено съвместяването на трудовия и семейния живот от страна на жените и въпреки това много от тях продължават да отлагат раждането на дете, поради икономическата несигурност и трудностите, които срещат на пазара на труда. За преодоляване на дисбаланса в трудовата реализация и майчинството е осигуряване на равнопоставеност между половете в отглеждането и грижите за децата. Всичко изисква не само законодателни промени, а промяна в нагласите на обществото и подходяща политика на медиите.

Намаляването на майчината смъртност и подобряването на здравословното състояние на майките е една от целите на хилядолетието на ООН за България. Много са дейностите свързани с превенция на майчината смъртност и една от тях е подобряване на качеството и достъпа до здравни грижи на майките в детеродна възраст.

Миграционните процеси и политиката на България в областта на трудовата миграция е в съответствие с момента действащата Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията 2015 – 2020 г. и е съобразена с политика по свободно движение в

рамките на Европейския съюз. Политиката по отношение на свободно движение на хора и легалната миграция е съобразена с целите на ЕС и международните стандарти.

Осигуряване на равни възможности чрез премахване на неравностойно третиране по различни признаци възраст, пол, вероизповедание и др. Необходимо е да се осигурят условия за недискриминиращо отношение, равно третиране и равен достъп до стоки, услуги, равни права, достъп до образование, здравеопазване, социална защита, пазар на труда, доходи и т.н. [8].

Чл. 6 от Конституцията на България гласи, че всички хора са равни пред закона и се раждат свободни и равни по достойнство и права. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние [9].

Проблем, който оказва пряко въздействие върху демографските процеси и формирането на качествени човешки ресурси има осъществяването на ефективната равнопоставеност на жените и мъжете. Равенството между половете включва равностойно участие на жените и мъжете в обществения труд, но и равностойно като родители в отглеждането и възпитанието на техните деца или грижата за възрастните хора. През годините много е работено и постигнато по отношение на раждаемостта, но въпреки това продължават да се задълбочават някои негативни тенденции в демографското развитие на населението, но чрез една добра активна демографска политика частично би могло да се неутрализира икономическите и социални ефекти.

Предизвикателството пред демографската политика на страната е повишаване на качествените параметри на възпроизводство на населението в контекста на устойчивото развитие, а също така и преодоляване на последиците от остаряване на населението. Устойчивото развитие има свои граници и те се създават с балансирано управление на ресурсите, населението и околната среда.

Устойчивото развитие е такова развитие, което удовлетворява потребностите на днешното време, но не поставя под опасност способността на бъдещите поколения да задоволяват своите потребности.

Във времето ще продължи процеса на демографско остаряване в резултат на концентрация на населението от средните възрастови групи. Очерталите се през последните години негативни демографски тенденции изискват целенасочени действия стимулиращи качествено развитие на човешкия капитал. Това ще стабилизира броя на населението и ще го балансира по пол и възраст. За постигането на дългосрочни устойчиви резултати е необходима политика на държавата, която да въздейства положително.

За България най-важния и ценен ресурс това са хората и те имат право на пълноценно и достойно съществуване в обществото, добро здраве и да са в хармония с природата. В резултат на навлизане на информационните технологии, глобализацията и екологичните проблеми в обществото учени и политици отчитат увеличение на броя на населението, промяната в неговия състав и баланса по пол, възраст и образование.

В Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България 2012 г. - 2030 г. е поставена стратегическа цел и тя е „забавяне темповете на намаляване на броя на населението с тенденция за стабилизирането му в дългосрочен план и осигуряване на високо качество на човешкия капитал, включващ хората с тяхното здравословно състояние, образование, квалификация, способност и умения“ [8, с. 97].

Важно значение в съвременните условия има състоянието на човешките ресурси, а именно образователната среда, способностите, уменията, здравословното състояние.

Според *Алиндер-Исмаилова*, „човек живее в социална, културна, образователна и материална среда. Образователната среда е специфична организационна структура, която съчетава труд, учене и взаимодействие. Образователната среда и обучението са система, която е

вплетена в процесите, протичащи и случващи се в обществото. Новите условия налагат промяна в образователната система и кризата в нея е предизвикана от съжителството на стари и нови модели, а успехът би бил възможен чрез обучение, приспособено към изисквания на реалността“ [1, с. 262-263, 266].

В дългосрочен план осигуряването на качествено образование и здравеопазване, равнопоставеност между половете са цел, средство и път за постигане на балансирано демографско развитие на населението. Трите детерминанти на възрастовата структура в основата на демографската политика са раждаемостта, смъртността и миграцията, като те продължават да се разглеждат като ключови и към тях също могат да се прибавят и другите две образования и здравеопазването.

Приоритетите, които си поставя България за демографско развитие на населението, са:¹

Приоритет 1. Задържане на негативните демографски процеси и намаляване на броя на населението.

За реализирането на този приоритет са необходими мерки и средства за насърчаване на раждаемостта, намаляване на преждевременната и детска смъртност, обръщане на миграционните процеси, утвърждаване на двудетния модел.

Приоритет 2. Подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал и преодоляване на негативните последици от застаряване на населението.

За осъществяване на този приоритет е необходимо предприемането на мерки за посрещане на предизвикателствата, които са породени от застаряването на населението: застаряването и намаляването на трудоспособното население. Осигуряване на възможности за формално и неформално учене и образование. Провеждане на политика за насърчаване на трудовата активност на възрастните хора.

Приоритет 3. Създаване на равни възможности за пълноценен продуктивен и социален живот.

За изпълнение на този приоритет са необходими мерки за създаване на равни възможности за реализиране на репродуктивното поведение свързано с демографското развитие на всички социални групи. Политика за осигуряване на условия за пълна интеграция на хора с увреждания, деца и групи в риск и др. с оглед поддържането на равнопоставеност между поколенията.

Приоритет 4. Намаляване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването на определени села и региони.

Този приоритет цели постигането на балансирано териториално разпределение на населението и повишаване качеството на живот в отделните райони и между градовете и селата.

Мерките са насочени към забавяне на процеса на обезлюдяване, които протичат в малките села и пограничните райони.

Засилване на ролята на регионалната политика, чрез оптимизиране на концентрацията на населението в столицата и някои по-големи области.

¹ Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението в Р България (2012 г. - 2030 г.)

Приоритет 5. Синхронизирането на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и качеството на човешкия капитал.

Всеки приеман нормативен акт на държавата предвижда въвеждане на оценка на въздействие върху демографското развитие на населението и качеството на човешкия капитал [8, с. 98-99].

Осъществяването на приоритетите на демографско развитие е възможно в условия на икономическа стабилност, устойчив икономически растеж, повишаване на доходите на населението и тяхната заетост.

В демографската политика основните направления по приоритети, са:

Приоритет 1. Задържане на негативните демографски процеси и намаляване на броя на населението.

- намаляване на броя на емигриращите младите хора в репродуктивна възраст;
- превенция на стерилитета и подобряване на репродуктивното здраве на населението;
- насърчаване на раждаемостта чрез създаване на благоприятна среда за отглеждане и възпитание на децата;
- подобряване на сексуалната и репродуктивната култура на населението;
- разработване на миграционна и имиграционна политика;
- намаляване на общата, преждевременна и детска смъртност и като цяло общото здравословно състояние на населението.

Приоритет 2. Подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал и преодоляване на негативните последици от застаряване на населението.

- увеличаване на способностите и уменията на населението от всички възрастови групи чрез повишаване на духовното, културно и образователно равнище. Според Алиндер-Исмаилова, „несъмнено в съвременния свят образователната среда е факторът, който осигурява ново качество на икономиката и способства за увеличаването на влиянието на човешкия капитал за изграждане на добре подготвено и можещо общество на знанията“ [2, с. 87].
- развитие на солидарност между поколенията;
- осигуряване на активен и продуктивен живот на възрастните хора чрез приспособяване на социалните системи към демографските промени и остаряването на населението.

Приоритет 3. Създаване на равни възможности за пълноценен продуктивен и социален живот.

- осигуряване на равни възможности за пълноценен социален и продуктивен живот.

Приоритет 4. Намаляване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването на определени села и региони.

- ограничаване на непропорционалното разпределение на населението по територията на страната и обезлюдяването на някои райони.

Приоритет 5. Синхронизирането на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и качеството на човешкия капитал.

- въвеждане във всеки нормативен акт на задължителна оценка на въздействието върху демографското развитие на населението и качеството на човешкия капитал [8].

Във всеки един от приоритетите са заложили определени задачи по основните направления:

По Приоритет 1. Задържане на негативните демографски процеси и намаляване на броя на населението.

Направление 1. Насърчаване на раждаемостта чрез създаване на благоприятна среда за отглеждане и възпитание на децата.

В това направление усилията и мерките, които трябва да бъдат насочени в средносрочен и дългосрочен план са създаване и развитие на благоприятна среда за раждането и отглеждането на деца. Осигуряване на среда свързана със семейното планиране, раждане, отглеждане, здравеопазване, образование, жилищни условия и др. При въвеждането на стимули по това направление може да се очаква да се стабилизира общата плодовитост около 1.5 брой деца.

За осигуряване на среда подходяща за отглеждане и възпитание на децата са необходими комплекс от мерки, които ще насърчат раждаемостта и те са:

- Осигуряване на финансови стимули за раждане и отглеждане на деца:
 - въвеждане на дънъчни облекчения за семейства с деца;
 - актуализиране на паричните обезщетения и социални помощи при раждане на дете и отглеждане на дете до три години;
 - достъп до медицински грижи и безплатни консултации на бременни, родилки и новородени;
 - на нуждаещите се млади семейства да се осигурят жилища с подходящи условия за раждане и отглеждане на деца.
- Съчетаване на родителството с професионалната и трудовата реализация:
 - равнопоставеност между мъжете и жените по отношение на трудовата реализация и отговорностите в семейството;
 - стимулиране на работодателите, които активно включват и защитават бременни жени и майки;
 - възможност за гъвкави форми на заетост – непълно работно време, почасова работа и др.;
 - участие в преквалификация и квалификация при завръщане на работа след майчиство.
- Социално развитие, образование и здравеопазване на децата:
 - осигуряване на благоприятни условия за отглеждане на деца чрез подобряване на социалната инфраструктура;
 - преференции за семействата с деца в ползването на публични услуги.
- Затвърждаване ролята на семейството като компонент на обществото, насърчаване на родителите да отглеждат техните деца в семейна среда:
 - насърчаване отглеждането на децата в семейна среда чрез намаляването на техния брой в специализирани институции;

- промяна на социалните нагласи у младите хора към семейството и децата, и към двудетния модел и отговорното родителство.

Направление 2. Превенция на стерилитета и подобряване на репродуктивното здраве на населението.

Основната цел на здравната реформа е създаване на здравеопазване, което е адаптирано към индивидуалните потребности на индивида, семейството и обществото като цяло. Грижата за здравето на нацията ще подобри общото здравословно състояние на населението и това от своя страна ще доведе до подобряване на репродуктивното поведение.

- Поддържане на бременните жени и майки в добро здраве и подобряване на репродуктивното здраве на мъжете и жените:
 - обхващане на всички бременни жени чрез безплатно наблюдение по време на бременността независимо от социално-осигурителния им статус;
 - профилактика и лечение на репродуктивната система при мъжете и жените.
- Поощряване на семейното планиране:
 - въвеждане в здравната система на програма за семейно планиране;
 - обучение по семейно планиране в средното училище;
 - обучение на педагози и общопрактикуващи лекари по семейно планиране.
- Намаляване броя на абортите и извънбрачни раждания:
 - достъп до контрацептиви чрез семейните лекари;
 - осигуряване нуждите на населението от методи и средства на контрацепция и повишаване на тяхната култура;
 - намаляване на броя на абортите като средство за прекъсване на непланирана бременност при младите момичета.
- Превенция и лечение на болести на репродуктивните органи и ограничаване на разпространението на ХИВ/СПИН:
 - поддържане на ниско ниво на разпространение на ХИВ/СПИН;
 - превенция на ХИВ/СПИН и други болести предавани по полов път;
 - въвеждане на добри практики, които да са съобразени с директивите на Световната здравна организация.

Направление 3. Подобряване на сексуалната и репродуктивната култура на населението.

В центъра на дискусиите в международни форуми е проблема за репродуктивното здраве на населението и то трябва да залегне във всички програми за действие и документи на международните организации, свързани с демографското развитие. Репродуктивното здраве е пълното физическо, умствено и социално благосъстояние във всички сфери, свързани с функциите и процесите на репродуктивната система [8, с. 105].

- Повишаване на сексуалната и репродуктивна култура на населението:
 - задължително въвеждане на специални образователни програми в задължителна степен на обучение с цел получаване на знания и повишаване на сексуалната и репродуктивна култура;

- присъствието на теми отнасящи се до сексуално-репродуктивната култура в програмите на електронни национални медии и периодичния печат.

Направление 4. Намаляване на общата, преждевременна и детска смъртност и като цяло общото здравословно състояние на населението.

През последните 20 години демографските показатели, които отразява статистиката показват ясно влошаването на общото и репродуктивно здраве. Сред европейските страни в България се отчитат най-високите стойности на демографските показатели – детска смъртност, перинатална смъртност, обща смъртност. Държавата ни се нарежда на едно от последните места сред страните в Европа по очаквана средна продължителност на живота. За едно добро управление на демографските промени е необходимо предприемането на целенасочени мерки и действие.

Мерките и задачите, които трябва да се предприемат са:

- подобряване на качеството на храните чрез: поддържане на високото качество на храните и напитките и завишаване на контрола и санкциите върху производството на вредни за здравето храни;
- подобряване на чистотата на биосферата чрез обезопасяване на опасните за здравето източници на замърсяване – отпадни води, сметища и др.;
- превенция на заболявания водещи до трайна инвалидизация и намаляване на общата заболяемост чрез създаване на програми за тяхното намаляване;
- намаляване на преждевременната смъртност, особено сред мъжете;
- намаляване на общата, детската и майчината смъртност чрез подобряване на диагностиката и профилактиката на населението и подобряване на политиката по лекарствата и техния достъп;
- повишаване на средната продължителност на живота;
- повишаване на качеството и стандарта на живот.

Направление 5. Разработване на миграционна и имиграционна политика.

Важно условие за балансирано демографско развитие на населението е отчитането на ефектите от миграционните процеси и тяхното разумно управление. През последните години ясно са очертани неблагоприятните тенденции на намаляване и застаряване на трудовия капитал. Имиграционният поток и ефектите от него биха се променили, ако държавата промени своята визия за социално-икономическото си развитие, която да реализира чрез подходяща имиграционна политика.

- Приоритетите, които държавата трябва да си постави в областта на имиграцията, външната и вътрешна миграцията, са:
 - привличане на българите живеещи в чужбина чрез развитие на имиграционната политика в държавата;
 - създаване на регистър за мигранти и имигранти и подобряване на информационното обслужване;
 - подобряване на отчитането на външната и вътрешната миграция.

Направление 6. Намаляване на броя на емигриращите младите хора в репродуктивна възраст.

Необходими са усилия на много институции и комплексен подход за подобряване на качеството на младите хора във всеки един аспект – семейство и деца, професионална и трудова реализация, образование и квалификация, достъп до здравни услуги и др. с цел предотвратяване на по-нататъшното „изтичане“ на млади хора в репродуктивна възраст от страната.

Необходимо е да се създадат условия за младите хора да се реализират дългосрочно в страната чрез изпълнение на поставени дългосрочни задачи, мерки и цели във всички стратегически документи в областта на социалното осигуряване, образованието, икономиката, доходите, заетостта и др. като се създаде възможност за пълноценна социална и трудова реализация на младите хора в България.

Намаляването на броя на младите хора, които емигрират в репродуктивна възраст ще се осъществи чрез поставяне на конкретни мерки и задачи, които са насочени към:

- Намаляване на безработицата сред младите хора чрез осигуряване на тяхната заетост, която вкл.:
 - липсата на период на безработица в прехода между училище и работно място;
 - разработване на програми целящи завръщане на младите хора, завършили висше образование в чужбина.
- Подобряване на заплащането и условията на труд;
- Осигуряване на равни възможности за учене през целия живот;
- Създаване на условия за отглеждане и възпитание на децата, създаване на семейство.

По Приоритет 2. Подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал и преодоляване на негативните последици от застаряване на населението.

Направление 7. Осигуряване на активен и продуктивен живот на възрастните хора чрез приспособяване на социалните системи към демографските промени и остаряването на населението.

- Повишаване на качеството на живот на възрастните хора с цел те да се адаптират на пазара на труда чрез:
 - насърчаване на ученето през целия живот;
 - въвеждане на гъвкави форми на заетост за хората в пенсионна възраст.
- Повишаване на качеството на живот на възрастните хора чрез адаптиране на социалната и осигурителна система към остаряването:
 - усъвършенстване на пенсионния модел в България с цел осигуряване на финансова устойчивост на пенсионната система;
 - повишаване на осигурителната култура на служителите и работниците.
- Повишаване на качеството на живот на възрастните хора чрез адаптиране на системата от здравни услуги към остаряването:
 - повишаване на здравната информираност сред възрастните хора;
 - финансиране на допълнителни здравни услуги за възрастните хора.
- Повишаване на качеството на живот на възрастните хора чрез адаптиране на системата на образование и обучение към остаряването:
 - рекламиране на ученето на работното място;
 - осигуряване на достъп на възрастните хора до образование и обучение, информационни технологии за по-пълноценен обществен живот.

Направление 8. Осигуряване на солидарност между поколенията.

През годините броя на възрастните хора над 70 години живеещи сами нараства. Поради тази причина расте и броя на старите хора, които са загубили самостоятелността си и имат нужда от грижи. Така нараства необходимостта от социални услуги и мрежа от грижи.

Мерките, които трябва да бъдат насочени в тази посока, са:

- да се подхожда с разбиране към проблемите на старите хора;
- създаване на система от доброволчески мрежи за солидарни грижи за най-старите.

Направление 9. Увеличаване на способностите и уменията на населението от всички възрастови групи чрез повишаване на духовното, културно и образователно равнище.

Справяне с неграмотността на най-ниските образователни равнища сред младите поколения и особено сред неграмотните и ниско образовани жени е необходимо условие за промяна на демографското им поведение. Това е важна предпоставка за преодоляване на изолацията на определени групи и за пълната им интеграция на пазара на труда.

Мерките и задачите, които имат пряко отношение към демографското развитие и повишаване на духовното, културното и образователно равнище на населението са:

- използването на образоталените програми за преодоляване на социалната изолация;
- достъп до образование за всички деца без разлика в социалното положение, пол, етническа принадлежност др.;
- справяне с неграмотността в местата на бедно население и такива в неравностойно положение;
- осигуряване на добри условия за учене през целия живот, обучение, развитие, преквалификация;
- създаване на култура, ориентирана към образованието, знанията, уменията и компетенциите.

По Приоритет 3. Създаване на равни възможности за пълноценен продуктивен и социален живот.

Направление 10. Осигуряване на равни възможности за пълноценен социален и продуктивен живот.

Това направление изисква реализирането на общи мерки, които са насочени към подобряване на законодателството и ресурсите, които ще гарантират равни възможности на всички и специфични обръщащи внимание на отделните социални групи в неравностойно положение.

Мерките и задачите в това направление са:

- реализиране на политика за икономическа и социална интеграция на групи в неравностойно положение;
- осигуряване на условия за повишаване на качеството на живот на хората с ментални отклонения;
- развитие на приемната грижа;
- създаване на държавна политика за подкрепа на рисковите семейства с деца.

По Приоритет 4. Намаляване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването на определени села и региони.

Направление 11. Ограничаване на непропорционалното разпределение на населението по територията на страната и обезлюдяването на някои райони.

За справяне с териториалните диспропорции се изисква мобилизиране на ресурси от страна на институции, насочени към оптимизиране на инфраструктурата. В този приоритет особено внимание трябва да се обърне на регионалната политика и нормализиране на вътрешно миграционните процеси.

Мерките и задачите в това направление са:

- възобновяване на селските райони;
- мобилизиране на регионалните ресурси с цел изпълнение на политиката за регионално развитие;
- разработване на диференцирана политика в изостаналите райони;
- създаване на програма за социално и икономическо развитие на пограничните райони;
- стимулиране на заетостта в селските райони с цел задържане на младите хора;
- поддържане и опазване на екологична среда за живот и др.

По Приоритет 5. Синхронизирането на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и качеството на човешкия капитал.

Направление 12. Въвеждане във всеки нормативен акт на задължителна оценка на въздействието върху демографското развитие на населението и качеството на човешкия капитал.

- синхронизиране на българското законодателство с това на ЕС в областта на демографското развитие на населението и равни възможности за всички;
- допълване на нормативната уредба за повишаване на качеството на човешкия капитал и създаване на условия за балансирано демографско развитие;
- годишна оценка на въздействие върху демографските процеси, и развитието на качеството на човешкия капитал.

В България демографската политика е ориентирана към балансиран политики за демографско развитие, подобряване на благосъстоянието на всички социални групи в обществото и намаляване на демографския натиск от намаляването и застаряването на населението върху социалните и финансови системи. Перспективите за социално и икономическо развитие в условия на демографска криза на страната ни са свързани с необходимостта уменията и възможностите да се вложат в развитието на човешкия капитал. За стабилизиране на страната ни в демографско отношение в перспектива би трябвало да се оцени мястото и ролята на добрите практики в настоящата демографска политика, която би имала влияние в протежение на повече години, паралелно със смяната на поколенията и възрастовите структури [4].

По време на демографската криза са се очертали основните посоки на бъдещите демографски политики, които следва да доведат до крайни промени в подхода към решаването

на главните проблеми.

В бъдеще при провеждането на политика за населението важен момент е осигуряването на устойчивост на мерките и практиките, които са се доказали във времето. Не трябва да има колебания, а е необходимо доверие в системата относно желаната социална подкрепа на майчинството и родителството.

Сътресенията, които страната ни преживява през последните години, трябва сериозно да ни накарат да се замислим за бъдещото наше поведение. Намалява населението на България, намалява и влиянието ѝ в регионален и международен мащаб, което се отразява върху самочувствието на гражданите ѝ. Това поражда необходимостта да се търси компенсация и осигуряване на по-висок жизнен стандарт, по-добро качество на живот и професионална реализация, в противен случай младото, образовано, във фертилна възраст и търсещо развитие и реализация население, което е ценен трудов ресурс, ще емигрира от България.

Важно е да се замислим относно влаганите средства по отношение на демографския растеж и до колко тези социални вложения ще имат висока възвращаемост. За справяне с демографските предизвикателства трябва да се променят нагласите и поведението, които биха имали по-голяма сила, отколкото преките стимули или ограничения [4].

Демографската политика трябва да е приоритет на нацията и тя да е в центъра на развитие. Необходимо е държавата и обществото да надраснат своите различия, да обединят усилия в законодателната и изпълнителната власт, в името на общото благо и за по-доброто демографско бъдеще на България.

References:

1. **Alinder-Ismailova, E.**, Osobenosti na vzaimodeystviето mezhdu predstavitelite na razlichni kulturi v obrazovatelната sreda, Godishnik na Shumenskiya universitet „Episkop Konstantin Preslavski” - Inovatsii v obrazovaniето, t. XXI D, Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”, Shumen, 2017, s. 261-268, ISSN 1314-6769.
2. **Alinder-Ismailova, E.**, Sotsialni aspekti na interkulturnoto vzaimodeystvie v obrazovatelната sreda. Shumen, Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", 146 s., 2019, ISBN 978-619-201-340-0.
3. **Slaveykov, P.**, Geodemografiya, Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2012, 368 s., ISBN 978-954-07-3371-5.
4. **Mihova, G.**, Demografskata politika v Balgariya: traditsii, obshtestveni potrebnosti, savremenni izmereniya, Sofiya, Akad. izd. "Prof. Marin Drinov", 2013, 240 s., ISBN 978-954-322-628-3.
5. **Demografska politika.** Ministerstvo na truda i sotsialната politika, <https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIES&P=221>, poseten na 09.12.2019 g.
6. **Natsionalen statisticheski institut (NSI)**, <http://www.nsi.bg/>.
7. **Problemi na demografskoto razvitie i predizvikatelstvata pred demografskata politika na Balgariya** (Republika Balgariya, Ikonomicheski i sotsialen savet), [www.esc.bg > documents > category](http://www.esc.bg/documents/category), poseten na 09.12.2019 g.
8. **Aktualizirana natsionalna strategiya za demografsko razvitie na naseleniето v R Balgariya** (2012 g. - 2030 g.), <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=778>, poseten na 10.12.2019 g.
9. **Konstitutsiya na Republika Balgariya**, obn., DV, br. 56 ot 13.07.1991 g., v sila ot 13.07.1991 g., izm. i dop. DV. br.100 ot 18 Dekemvri 2015 g.